

Program Ujedinjenih Nacija za Razvoj

Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje korišćenjem zemljišta u
Dragašu

*Empowered lives.
Resilient nations.*

Atlas održivog razvoja

Okvir za sveobuhvatan i uravnotežen ruralni razvoj za opštinu Dragaš, Kosovo¹

Deo I: Uvod i metodologija

Peter Bank
Florian Bemmerlein-Lux
Ismail Gagica
Ergin Hajredini

Svoj doprinos su dali i Prof. Dr. Behxhet Mustafa – ekolog, Prof. Fadil Millaku - biolog, Dr. Halil Ibrahim - ekolog; Dr. Achim Milbradt – biolog, Michael Voit – planer ruralnog razvoja, Prof. Xhevdet Elezi – naučnik za tlo – agronom, Armeni – nacionalna konsultantska kompanija za šume, NVO Finches – posmatračica, Todd Wassel – specijalista za turizam, Kaltrina Salihu – službenik za zajednice, Bashkim Susuri – novinar i saradnik na projektu, Bardh Xërxa – ekolog, Ajhan Hadžija – koordinator za turizam, opštinska radna grupa opštine Dragaš i Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, program ruralnog ekonomskog razvoja.

Menadžer projekta
Maria Elena Zuniga Barrientos
Dragaš, Kosovo
mart 2013

¹ Program saradnje između institucija Kosova[1] i Razvojnog Programa Ujedinjenih Nacija – Kosovski Program Akcioni Plan 2011 – 2015 ([1] Kosovo pod Rezolucijom Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija 1244 (1999))

Sadržaj tom I: “Uvod I Metodologija”

Skraćenice	9
1. Uvodna reč.....	11
2. Uvod.....	12
3. Koncept i metodologija	15
3.1. Koncept.....	15
3.2. Koraci 1 i 2 – Baza resursa i ocena	17
3.3. Korak 3 – Ciljevi prostornog razvoja	19
3.4. Korak 4 – Integrisanje prostornih razvojnih ciljeva	19
3.5. Koncept zoniranja	20
3.6. Rezime.....	23
4. Opština Dragaš	24
5. Mape atlasa održivog razvoja 1 : 30 000	25
6. Pojmovnik.....	27
7. Literatura	28

Spisak tabela tom I: “Uvod I Metodologija”

Tabela 5-1: Spisak mapa AOD	25
-----------------------------------	----

Spisak slika tom I: “Uvod i Metodologija”

Slika 2-1: Odnos između ORP i odgovarajuće strateške ocene životne sredine i smernice koje daje atlas održivog razvoja	14
Slika 3-1: Pristup atlasa održivosti	16
Slika 3-2: Ciljevi prostornog razvoja: od ocene resursa AOR do smernica AOR.....	18
Slika 3-3: Stablo odlučivanja za ključni resurs ‘Šuma’.....	21
Slika 3-4: Deo mape smernice AOR za ključni resurs “Šuma”	21
Slika 3-5: Deo mape prostornog otpora	22
Slika 3-6: Deo mape funkcionalne strukture	23

Tom II: Osnova

Tabela sadržaja tom II

1. Osnovne mape
  - 1.1. Pregled opštine Dragaš
  - 1.2. Populacija i infrastruktura
  - 1.3. Geologija i mineralni resursi
  - 1.4. Tlo
  - 1.5. Klima
  - 1.6. Resursi vode
  - 1.7. Pravo korišćenje zemljišta
  - 1.8. Resursi biosfere - vegetacija
  - 1.9. Resursi biosfere - fauna
2. Dodatak II delu Osnovne mape
  - 2.1. Snabdevanje vodom u selima opštine Dragaš
  - 2.2. Izvorni podatci o resursima vode u Dragašu
  - 2.3. Biljne zajednice u dragašu popisani u Dodatku I u EU-Habitat-Directive
  - 2.4. Lista najvažnijih i ugroženih biljnih vrsta u opštini Dragaš
  - 2.5. Vrste ptica u Dragašu / popisani u Dodatcima EU Direktive za ptice
  - 2.6. Vrste leptira osmatranih u Dragašu ugroženih ili povredljivih IUCN-Status ili popisanih u Dodatcima u II ili IV direktive EU Habitat
  - 2.7. Amfibijske ili bezkičmenjačke vrste posmatrani u opštini Dragaš

Spisak tabela tom II

- Tabela 1-1: Lista osnovnih mapa
- Tabela 1-1: Populacija i teritorija sela opštine Dragaš
- Tabela 1-2: Prosečna sezonska temperatura u Dragašu
- Tabela 1-3: Atmosferske padavine i prosečna temperatura tokom vegetativnog perioda
- Tabela 1-4: Godišnje kišne padavine u m³ po vododelnici
- Tabela 1-5: Područje za regeneraciju resursa vode po vododelnici
- Tabela 1-6: Tok vode po vododelnici
- Tabela 1-7: Prosečan mesečni tok glavnih reka
- Tabela 1-8: Tipovi korišćenih zemljišta u opštini Dragaš u ha i %
- Tabela 12-1: Snabdevanje vodom u selima opštine Dragaš
- Tabela 12-2: Podatci o resursima vode
- Tabela 12-3: Zajednice biljaka u Dragašu popisanih u dodatku i EU-Habitat-Direktive
- Tabela 12-4: Lista najvažnijih i ugroženih biljnih vrsta
- Tabela 12-5: Vrste ptica u Dragašu popisanih u Dodatku EU Direktive za ptice
- Tabela 12-6: Vrste leptira osmatranih u Dragašu ugroženih ili povredljivih IUCN-Status ili popisanih u Dodatcima u II ili IV direktive EU Habitat
- Tabela 12-7: Amfibijske i bezkičmenjačke vrste posmatranih u opštini Dragaš sa IUCN ugroženih ili povredljivim statusom popisanih u Dodatcima II ili IV EU Habitat direktive

Spisak slika tom II

- Slika 1-1: Klase nadmorske visine u teritoriji opštine Dragaš
- Slika 1-2: Klase padina u opštini Dragaš
- Slika 1-3: Profil nadmorske visine teritorije opštine Dragaš
- Slika 1-4: Profil padina na teritoriji opštine Dragaš
- Slika 1-5: Opšti pregled opštine Dragaš (B1)
- Slika 1-6: Distribucija biznisa u opštini Dragaš

- Slika 1-7: Populacija (B2)
- Slika 1-8: Klase kamena u Dragašu
- Slika 1-9: Geologija i mineralni resursi (B3)
- Slika 1-10: Klase tla u Dragašu
- Slika 1-11: Tlo (B4)
- Slika 1-12: Dijagram klime za Dragaš
- Slika 1-13: Klima (B5)
- Slika 1-14: Vododelnice u opštini Dragaš
- Slika 1-15: Iznos protoka reka u opštini Dragaš
- Slika 1-16: Resursi voda u opštini Dragaš (B6)
- Slika 1-17: Poređenje korišćenja zemljišta u podslivovima u opštini Dragaš
- Slika 1-17: Poređenje korišćenja zemljišta u podslivovima u opštini Dragaš
- Slika 1-18: Sjedinjeno korišćenje zemljišta u opštini Dragaš (B7.2)
- Slika 1-19: Stvarno korišćenje zemljišta u opštini Dragaš (B7.1)
- Slika 1-20: Resursi biosfere – vegetacija (B8)
- Slika 1-21: Resursi biosfere - fauna (B9)

Tom III:

Tabela sadržaja tom III

- 1. Mape procene
  - 1.1. Procena biodiverziteta (A1)
    - 1.1.1. Procena vegetacije i flore (A1.1)
    - 1.1.2. Procena biodiverziteta - fauna
  - 1.2. Proširenje Nacionalnog parka Šar (A2)
  - 1.3. Procena resursa vode
    - 1.3.1. Regeneracija vode, pretnje i kvalitet (A3.1)
    - 1.3.2. Snabdevanje vodom i pretnje (A3.2)
  - 1.4. Procena prirodnih opasnosti (A4)
    - 1.4.1. Rizici od erozije (A4.1)
    - 1.4.1. Rizici od lavina (A4.2)
    - 1.4.2. Klizišta, odroni i područja podložna poplavi (A4.3)
  - 1.5. Procena šuma i poljoprivrede (A5)
    - 1.5.1. Stanje šuma (A5.1)
    - 1.5.2. Funkcije šuma (A5.2)
    - 1.5.3. Kapacitet proizvodnje tla (A5.3)
    - 1.5.4. Stoka i održivost useva (A5.4)
  - 1.6. Procena čvrstog otpada (A6)
  - 1.7. Procena kulturnog nasleđa i turistički potencijal (A7)
  - 1.8. Procena zdravstva, zdravstvenih usluga i civilne zaštite (A8)
  - 1.9. Procena obrazovanja (A9)
  - 1.10. Procena ekonomije, infrastrukture i energije (A10)
    - 1.10.1. Putev i transport (A10.1)
    - 1.10.2. Energija (A10.2)
    - 1.10.3. Biznisi (A10.3)
- 2. Dodatak
  - 2.1. Procena kvaliteta vode
  - 2.2. Model rizika od erozije
  - 2.3. Model analize rizika od lavina
  - 2.4. Model rizika od klizišta

- 2.5. Kriteriji za procenu funkcija šuma
- 2.6. Pogodnost tla i predlog za poljoprivredno korišćenje
- 2.7. Rasprostranjenje potrošnje električne energije

Spisak tabela tom III

- Tabela 1-1: Lista mapa procena
- Tabela 1-2: Područje i procentaža tipova staništa mapiranih koja su zaštićena prema direktivi EU Flora-Fauna-Habitat
- Tabela 1-3: Područje i procentaža tipova vegetacije/korišćenja zemljišta sa velikim potencijalom za biljni biodiverzitet
- Tabela 1-4: Broj važnih biljnih vrsta
- Tabela 1-5: Broj životinjskih vrsta zabeleženih u opštini tokom studija 2011/12
- Tabela 1-6: Važna područja za regeneraciju vode
- Tabela 1-7: Neusaglašavanje sa kvalitetom vode
- Tabela 1-8: Putevi izloženi riziku od klizišta i odrona
- Tabela 1-9: Dobiti od berbi šuma u oba sektora javni/privatni
- Tabela 1-10: Prilika za zapošljenje na razređivanju i čišćenju
- Tabela 1-11: Klasifikacija funkcija šuma
- Tabela 1-12: Količina sakupljenog otpada u 2008 (u tonama)
- Tabela 1-13: Matrica procene za kulturno nasleđe
- Tabela 1-14: Glavna mesta kulturološkog nasleđa u opštini Dragaš
- Tabela 1-15: Dijagram osoblja i deficiti zdravstvenih usluga
- Tabela 1-16: Zona pokrivanja medicinskih usluga
- Tabela 1-17: Funkcija urbanizovanih oblasti u smislu koncepta "centara" prema njihovoj postojećoj infrastrukturi i potrebi za razvoj (funkcija naselja)
- Tabela 1-18: Projekti puteva predloženi i procenjeni
- Tabela 1-19: Broj registrovanih biznisa i zaposlenih po selima, Dragaš
- Tabela 2-1: Kvalitet vode zasnovanom na biotičkom indeksu vrednosti
- Tabela 2-2: Fizička procena staništa, tabela objašnjenja
- Tabela 2-3: Procena vode po istraženim mestima
- Tabela 2-4: Rezultati kvaliteta vode u rezervoarima iz 35 sela opštine Dragaš
- Tabela 2-5: Rezultati hemijske analize kvaliteta vode
- Tabela 2-6: Pedološke vrste tla u opštini Dragaš zasnovanim na klasama plodnosti i grupama pogodnosti za uzgoj biljaka
- Tabela 2-7: Klase pogodnosti i nivo korišćenja za utvđene kulture, zasnovanim na načinu kultivacije i nivou mašinerije
- Tabela 2-8: Max/min potrošnja energije za 2010 godinu u opštini Dragaš

Spisak slika tom III

- Slika 1-1: Vegetacija i flora (A1.1)
- Slika 1-2: Fauna (A1.2)
- Slika 1-3: Granica nacionalnog parka "Šar" prema nacrtu zakona (Republike Kosovo 2012)
- Slika 1-4: Područje unutar i izvan planiranog nacionalnog parka "Šar" u Dragašu/opština Dragaš
- Slika 1-5: Struktura vlasništva unutar i izvan nacionalnog parka "Šar" u Dragašu /opština Dragaš
- Slika 1-6: Struktura vlasništva unutar nacionalnog parka "Šar" u opštini Dragaš (A2.1)
- Slika 1-7: Topografska mapa-nacionalni park "Šar" u Dragašu/opština Dragaš (A2.2)
- Slika 1-8: Procena resursa vode –regeneracija, pretnje i kvalitet (A3.1)
- Slika 1-9: Procena snabdevanja vodom (A3.2)
- Slika 1-10: Rizik erozije tla na različitim nadmorskim visinama
- Slika 1-11: Rizik erozije tla unutar katastarskih zona u Dragašu/opština Dragaš

- Slika 1-12: Procena od rizika erozije (A4.1)
- Slika 1-13: Područja sa rizikom od lavina u opštini
- Slika 1-14: Područja sa rizikom od lavina koja su udaljena 300m od naselja
- Slika 1-15: Procena rizika od lavina (A4.2)
- Slika 1-16: Procena rizika od odrona i područja sklona poplavama (A4.3)
- Slika 1-17: Situacija vlasništva u Dragašu / šume u Dragašu (u ha)
- Slika 1-18: Klase starosti šuma u Dragašu/šume u Dragašu (u ha)
- Slika 1-19: Potrebe za specifičnim menadžmentom u Dragašu/ šume u Dragašu (in ha)
- Slika 1-20: Procena stanja šuma (A5.1)
- Slika 1-21: Zona šuma namenjena raznim funkcijama šuma (u ha)
- Slika 1-22: Procena funkcija šuma (A5.2)
- Slika 1-23: Pogodnost tla (in ha)
- Slika 1-24: Procena plodnih tla (A5.3)
- Slika 1-25: Procena stoke i pogodnost za useve (A5.4)
- Slika 1-26: Procena čvrstih otpada (A6)
- Slika 1-27: Procena kulturnog nasleđa i turistički potencijal (A7)
- Slika 1-28: Procena zdravstva, zdravstvenih usluga i civilne zaštite (A8)
- Slika 1-29: Procena obrazovanja (A9)
- Slika 1-30: Funkcija naselja
- Slika 1-31: Procena puteva i transporta (A10.1)
- Slika 1-32: Procena energije (A10.2)
- Slika 1-33: Registrovani biznisi u Dragašu/po sektorima u Dragašu
- Slika 1-34: Procena biznisa (A10.3)
- Slika 2-1: Odnosi između strmina i rizika od lavina

Tom IV:

Tabela sadržaja tom IV

1. Mape navođenja
  - 1.1. Ciljevi i principi za održiv razvoj opštine
  - 1.2. Vođenje razvojnih principa za Dragaš
  - 1.3. Posledice za opštinski razvojni plan (ORP)
  - 1.4. Očuvanje prirode (G1.1)
  - 1.5. Zoniranje nacionalnog parka u Dragašu(G1.2)
  - 1.6. Šuma (G2.1)
  - 1.7. Poljoprivreda (G2.2)
  - 1.8. Voda / Higijena (G3)
  - 1.9. Naselja (G4)
  - 1.10. Putevi i saobraćaj (G5)
  - 1.11. Obrazovanje (G6)
  - 1.12. Zdravstvo (G7)
  - 1.13. Turizam (G8)
2. Upravljanje integrisanim razvojem
  - 2.1. Prostorni izdržljivost prema rastu i razvoju naselja (IG1)
  - 2.2. Funkcionalna struktura (IG2)
3. Dodatak
  - 3.1. CORINE Tipovi zemljišta za korišćenje
  - 3.2. Napomena za napredna staništa (a)
  - 3.3. Napomena za nenapredna staništa (b)
  - 3.4. Zakonske kategorije za zaštitu

Spisak tabela tom IV

Tabela 1-1: Lista mapa za navođenje

Tabela 1-2: % i veličina različitih zona za očuvanje prirode

Tabela 1-3: % i veličina različitih zona za navođenje razvoja i rehabilitacije prirode

Tabela 1-4: Kriterijumi za odluku o navođenju očuvanja prirode

Tabela 1-5: % i veličine različitih šumskih zona za navođenje

Tabela 1-6: Procentaža i veličina poljoprivrednih zona za navođenje

Tabela 1-7: Relevantni projekti puteva i njihova procena

Spisak slika tom IV

Slika 1-1: Navođenje za očuvanje priorode (G1.1)

Slika 1-2: Kriterijumi za odlučivanje zoniranja nacionalnog parka Šar (G1.2)

Slika 1-3: Kriterijumi za navođenje razvoja šuma

Slika 1-4: Navođenje za šume (G2.1)

Slika 1-5: Kriterijumi za odlučivanje razvoja poljoprivrede

Slika 1-6: Navođenje za poljoprivredu (G2.2)

Slika 1-7: Kriterijumi navođenja za vodu i higijenu

Slika 1-8: Navođenje za vodu i higijenu (G3)

Slika 1-9: Navođenje za naselja (G4)

Slika 1-10: Navođenje za puteve i saobraćaj (G5)

Slika 1-11: Navođenje za obrazovanje (G6)

Slika 1-12: Navođenje za zdravstvo (G7)

Slika 1-13: Navođenje za turizam (G8)

Slika 2-1: Kriterijumi za odlučivanje celokupnog prostornog otpora

Slika 2-2: Navođenje za prostorni otpor protiv širenja naselja (IG1)

Slika 2-3: Kriterijumi za odlučivanje o funkcionalnoj strukturi

Slika 2-4: Navođenje za funkcionalnu strukturu (IG2)

Tom V:

Tabela sadržaja tom V

1. Podatci za Tom: Baza
  - 1.1. Podatci sačuvani u Excell-datoteci
  - 1.2. Mapa B2: Populacija i infrastruktura
  - 1.3. Mapa B3: Geologija
  - 1.4. Mapa B4: Tla
  - 1.5. Mapa B5: Klima
  - 1.6. Mapa B7: Korišćenje zemljišta
  - 1.7. Mapa B8: Biodiverzitet flora i vegetacija
    - 1.7.1. Spisak vrsta od tacaka uzorka
    - 1.7.2. Celokupna lista biljnih vrsta (abecednim redom)
    - 1.7.3. Lista biljnih zajednica
  - 1.8. Mapa B9: Biodiverzitet faune
    - 1.8.1. Poznati sisari u Dragašu
    - 1.8.2. Lista kičmenjaka (osim ptica) posmatranih u Dragašu
    - 1.8.3. Poznate ptice u Dragašu

- 1.8.4. Poznati leptiri u Dragašu
2. Podatci za tom : Procena
- 2.1. Izvodi iz „Standardi šumskog gazdinstva Republike Kosovo”
3. Dodatci
- 3.1. Lista zakona, pravila, regulativa
- 3.2. Vrste staništa
- 3.3. Procena kvaliteta vode

Spisak tabela Tom V

- Tabela 1-1: Lista Ecel datoteka relevantnih za osnovne mape
- Tabela 1-2: Mapa B1: Podatci o populaciji
- Tabela 1-3: Mapa B1: Broj domaćinstava
- Tabela 1-4: Mapa B3: Klase kamenja
- Tabela 1-5: Mapa B4: Klase zemljišta
- Tabela 1-6: Mapa B5: Podatci o klimi za Dragaš
- Tabela 1-7: CORINE Kodovi za korišćenje zemljišta
- Tabela 1-8: Uzorci biljaka AM01 - AM15 Dr. A. Milbradt
- Tabela 1-9: Uzorci biljaka AM16 – AM30 Dr. A. Milbradt
- Tabela 1-10: Uzorci biljaka AM31 – AM44 Dr. A. Milbradt
- Tabela 1-11: Uzorci biljaka AM46 – AM60 Dr. A. Milbradt
- Tabela 1-12: Uzorci biljaka AM61 – AM75 Dr. A. Milbradt
- Tabela 1-13: Uzorci biljaka AM76 – AM90 Dr. A. Milbradt
- Tabela 1-14: Uzorci biljaka BX01 – BX15 Prof. Dr. M. Behxhet
- Tabela 1-15: Uzorci biljaka BX16 – BX30 Prof. Dr. M. Behxhet
- Tabela 1-16: Uzorci biljaka BX31 – BX45 Prof. Dr. M. Behxhet
- Tabela 1-17: Uzorci biljaka BX46 – BX60 Prof. Dr. M. Behxhet
- Tabela 1-18: Uzorci biljaka BX61 – BX75 Prof. Dr. M. Behxhet
- Tabela 1-19: Uzorci biljaka BX76 – BX90 Prof. Dr. M. Behxhet
- Tabela 1-20: Uzorci biljaka BX91 – BX100 Prof. Dr. M. Behxhet
- Tabela 1-21: Uzorci biljaka FM01 – FM16 Prof. Dr. F. Millaku
- Tabela 1-22: Uzorci biljaka FM17 – FM32 Prof. Dr. F. Millaku
- Tabela 1-23: Celokupna lista vrsti biljaka
- Tabela 1-24: Lista biljnih zajednica
- Tabela 1-25: Lista poznatih sisara u Dragašu
- Tabela 1-26: Lista kičmenjaka (osim ptica) posmatranih u Dragašu
- Tabela 1-27: Lista ptica posmatranih u Dragašu
- Tabela 1-28: Lista leptira posmatranih u Dragašu

Skraćenice

BPK	Biološka potreba za kiseonikom
MKB	Međunarodna konvencija o biodiverzitetu potpisana 1992.
CORINE	Koordinacija informacija o životnoj sredini
CITES	Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore
CPZ	CORINE pokrivanje zemljišta
DZO	Departman za zaštitu okoline
EK	Evropska komisija
ECKP	Evropski centar za konzervaciju prirode
UZE	Ugovor o zajednici energije
OEU	Ocena ekološkog uticaja
APEP	Akcioni plan evropskog partnerstva
ESK	Energetska strategija za Kosovo 2009-2018
EU	Evropska Unija
FFH-Direktiva	EU-Flora-Fauna-Habitat Direktiva (Direktiva Saveta 1996/105/EC)
PMF	Prirodno-matematički fakultet
SČŠ	Savet za čuvanje šuma (standardi Saveta za upravljanje šumama)
BDP	Bruto domaći proizvod
GIS	Geografski informacioni sistem
GMO	Genetski modifikovani organizmi
HC	Hidrocentrala
HMIK	Hidrometeorološki institut Kosova
VVK	Šume sa visokom vrednošću konzervacije – šume vođene po standardima Saveta za upravljanje šumama
MUKP	Međunarodna unija za konzervaciju prirode
KAPS	Kosovski akcioni plan za životnu sredinu
KEK	Kosovska energetska korporacija
KAZS	Kosovska agencija za zaštitu životne sredine
KAŠ	Kosovska agencija za šumarstvo
KIZP	Kosovski institut za zaštitu prirode
kW	Kilowatt
MPŠRR	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i ruralni razvoj
ORP	Opštinski razvojni plan
MEF	Ministarstvo za ekonomiju i finansije
MER	Ministarstvo za energetiku i rudarstvo
MŽSPP	Ministarstvo za životnu sredinu i prostorno planiranje
MONT	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju
MTI	Ministarstvo za trgovinu i industriju

MSPT	Ministarstvo saobraćaja i poštanske telekomunikacije
NVO	Nevladina organizacija
PZO	Prirodno zaštićena oblast
POUŠ	Projekt za održivo upravljanje šumama
SAPB	Strateški i akcioni plan za biodiverzitet
OR	Održivi razvoj
AOR	Atlas održivog razvoja
SEO	Strateška ekološka ocena
MH	Mala hidrocentrala
DP	Društveno preduzeće (bivši Šar Proizvod) društvena preduzeća bila su stvorena po zakonu o preduzećima i zakonu o udruženom radu Jugoslavije. Kosovska poverenička agencija ima ovlašćenje da vodi sva društvena preduzeća koja su registrovana na Kosovu do 31. decembra 1988. ili bilo kog narednog datuma. Agencija ima mandat da privatizuje ovakva preduzeća pod uslovima specifičnih procedura.
USAID	Agencija SD za Međunarodni Razvoj
SB	Svetska Banka
ODV	Okvirna Direktiva o Vodama 2000/60/EC

Finalni nacrt-za usvajanje

1. Uvodna reč

Korišćenje zemljišta ima uticaja na prostor. Odigrava se na određenoj lokaciji, koristi karakteristike ove lokacije i utiče na njene karakteristike, a možda utiče i na okolne lokacije. U zavisnosti od vrste korišćenja zemljišta, ovaj uticaj ima manje ili više težak i dugotrajan efekat. Često, npr. u slučaju erozije, ovi negativni efekti čine ovu vrstu upotrebe zemljišta nemogućom, a može se desiti i da ta određena lokacija izgubi svoju upotrebljivost i za mnoge druge vrste upotreba zemljišta.

Mere razvoja imaju i prostornu komponentu: investicije se obavljaju na specifičnim lokacijama. Podobnost lokacije ima veliki uticaj na troškove te mere za razvoj. Međutim, to takođe ima i veliki uticaj na troškove koji se stvaraju kroz negativne efekte izbora nepodobne lokacije za razvojnu meru. Često buduće generacije moraju da plaćaju cenu za greške u razvoju.

I što se tiče podobnih zemljišnih resursa i novca, koji su najčešće nešto čega nema u dovoljnoj količini, a i pošto je očuvanje resursa za buduće generacije jedan od ključnih aspekata održivog razvoja, uzimanje u obzir prostornih aspekata je neophodno.

Ovaj atlas napravljen je za one koji se bave strategijama, planiraju, i one koji odlučuju u Republici Kosovo, preciznije govoreći, u opštini Dragaš. Ovde je sumirano naučno znanje o odgovarajućim faktorima uticaja sa opipljivim učinkom u vezi sa održivošću razvoja u oblasti planiranja.

Da bismo ovo učinili korisnim instrumentom, on daje ciljeve za ekonomski delotvoran, socijalno pošten i ekološki uklopiv razvoj, koji neće samo podići nivo životnih usluga sadašnjih generacija, već će takođe očuvati i obezbediti mogućnosti za razvoj za buduće generacije. Preciznije govoreći, atlas analizira postojeće stanje razvoja, identifikuje dalje potencijale za razvoj, pokazuje ciljeve razvoja i utvrđuje podobne instrumente za razvoj. Ovo je

sprovedeno za jasno ograničene oblasti ili lokacije (zone). Stoga se ovi rezultati objavljuju kao atlas smernica za održivi razvoj.

Rezultate ne treba koristiti kao stroga naređenja o tome šta činiti i gde to činiti. Oni više naznačuju probleme u razvoju, ali i razvojne potencijale i odgovarajuće pravce za održivi razvoj.

Autori ovih smernica su naučnici. Kao takvi, oni su potpuno svesni svoje uloge u društvu i svesni da određivanje politike spada u domen političkog nivoa. Kao naučnici, oni nude najbolju raspoloživu stručnost koja može biti podrška za formulaciju politike, planiranje i odlučivanje na zdravoj, racionalnoj i – najzad – održivoj platformi.

Konačni izbor, ono čemu društvo stremi, jeste politički izbor i to mora biti odlučeno među političarima i narodom kojeg se to tiče. Naučnici mogu da pruže neophodno znanje i stručnost.

Stoga je planiranje i koordinacija dobra polazna tačka. Pre bilo kog projekta ili mere koji bi bili sprovedeni, najpre Vlada treba da uspostavi prioritete, tamo gde je akcija najpotrebnija. Ona može koordinisati mnoštvo potrebnih mera sa pogledom na maksimalnu sveukupnu dobrobit i koordinaciju njihove uzajamne podrške. Vlada mora ovo da učini na najpogodnijim lokacijama i imajući u vidu specifične uslove na tom mestu. Ovo je uvek zadatak koji je specifičan za datu lokaciju, zato što se novac troši na specifičnim mestima ili lokacijama.

Ovaj atlas pruža neophodne informacije za održivo planiranje i odlučivanje. On pokazuje gde je mesto održivosti.

Maria Elena Zuniga Barientos –

Konzervacija biodiverziteta i održivo upravljanje korišćenjem zemljišta u Dragašu – menadžer projekta

Salim Jenuzi – Predsednik opštine Dragaš

2. Uvod

Dragaš je 433.7 kvadratnih kilometara planinskog regiona lociranog u južnom regionu Kosova – Prizren, koji danas karakteriše visok nivo siromaštva, migracija i velika lepota pejzaža, između mnogih drugih elemenata.

Prvi izazov za razvoj jeste pružanje opštini odgovarajućih instrumenata za promovisanje razvoja, zasnovanih na konzervaciji biodiverziteta, adekvatnim upravljanjem korišćenjem zemljišta i prilagođavanjem životne sredine za tamošnje zajednice. Unutar ovog okvira, opštinski razvojni plan će popuniti važnu institucionalnu prazninu i obezbediće okvir za izradu odgovarajućih strategija razvoja, tačnije privredni razvoj, integrisane strategije za otpad/smeće i energiju, definisanje zaštićenih oblasti.

Jedan vrhovni cilj jeste da projekat ostvari zaštitu Šar-Planine u onom delu koji leži na teritoriji Dragaša. Tačnije, velika oblast koja je trenutno pod mandatom Privatizacione Agencije Kosova (oko 22.000 hektara) će potencijalno da bude zaštićena po zakonu o nacionalnom parku Šara. Da bi se nacionalni park Šara proširio na teritoriju Dragaša, potrebno je da se postavi studija o izvodljivosti. Ova studija o izvodljivosti zahteva doprinos eksperata i specifične studije, od kojih se neke odnose na biodiverzitet, vodne resurse, šume, socijalni i ekonomski sektor, geologiju i geomorfologiju i kulturne prilike i istoriju i analizu stanja životne sredine. Sve zajedno, ove studije će doprineti da se odluke o kategorijama zaštite donose na osnovu kvalitetnih informacija i podataka.

Razvoj ima prostornu dimenziju

Na osnovu činjenice da je prostorna dimenzija ključni aspekt kada se planira održivi razvoj, atlas održivog razvoja (AOR) je koristio svoju proceduru. Njene karakteristike obuhvataju praktičnost, transparentnost i arbitražu između sukobljenih interesa ekonomije i ekologije. Ovaj metod primenjuje GIS tehnologiju da bi obezbedio brzu podršku održivom upravljanju resursima.

Obrazloženje za ovaj pristup je to da razvoj ima prostornu dimenziju i da svaka razvojna mera stvara troškove, ne samo kroz svoju primenu, već isto tako ako negativni efekti zahtevaju popravke, npr. ako je mera sprovedena na nepodobnoj lokaciji. Da bi se na minimum sveli troškovi i negativni efekti, i da bi se obezbedila održivost, neophodno je identifikovati najpogodnije lokacije za razvojne mere.

Ovaj pristup deli višestruki složen zadatak održivog ruralnog razvoja na brojna „ključna polja“ razvoja, uključujući tu biosferu, uzgoj, vodu, zdravlje, itd.

Podaci geoprostorne procene se prikupljaju za svako od ovih ključnih polja. Procena obuhvata zemljišne resurse, kao i njegovu podobnost i osetljivost u odnosu na različite tipove korišćenja zemljišta.

Korišćenjem tehnika geografskog informacionog sistema, ove **zone geoprostorne procene** su prošle kroz hijerarhijski sistem odlučivanja i tako su pretvorene u **zone – smernice**. Ove zone smernice su ili zone koje – što se tiče ključnih polja – imaju potrebu za zaštitom, zone kojima je potrebna rehabilitacija ili zone koje imaju potencijal za razvoj.

U narednom koraku, zone smernice za različita ključna polja treba da se usklade, jer se mogu javiti konflikti između različitih ključnih polja.

Održivi atlas sastoji se od **osnovnih mapa** – B-mape (geomorfologija, zemljišni potencijal, itd.), **mapa procena** – A-mapa, i **zona – smernica za ključna polja** – G-mape, uključujući i integrisane smernice. Ovo pruža neophodne podatke za održivo planiranje i odlučivanje.

“Gde je najbolje činiti šta?” – Ključno pitanje u razvoju opštine

Koncept atlasa OR dokazao se kao brz, mada koncizan, i transparentan metod da se obezbede smernice za održivi razvoj. On sadrži ocene svih važnih resursa, njihovu procenu prema kriterijumima održivog razvoja, definiciju razvojnih smernica i predlog održivih instrumenata upravljanja, kako bi se sledile smernice i postigli održivi ciljevi razvoja. Integracija različitih mapa smernica posreduje između suprotstavljenih ciljeva i za rezultat ima integrisanu mapu razvojne zone. Generalna struktura razvoja planirane oblasti se predlaže po mapi za razvojne centre i koridore.

Atlas sumira naučno znanje o odgovarajućim faktorima uticaja sa opipljivim učinkom na održivost razvoja planiranog regiona. Da bi se ovo načinilo korisnim instrumentom, ovde se daju ciljevi za ekonomski delotvoran, socijalno pošten i ekološki uklopiv razvoj koji neće samo podići nivo životnih uslova sadašnjih generacija, već će takođe čuvati i obezbediti razvojne prilike za buduće generacije. Preciznije govoreći, atlas analizira postojeći status razvoja, identifikuje potencijale za budući razvoj, pokazuje koji su ciljevi razvoja i identifikuje odgovarajuće instrumente razvoja.

Ključno pitanje u razvoju opštine stoga nije „šta činiti?“, već „gde je najbolje činiti šta?“ (tj. Koje su optimalne lokacije i mesta za urbano širenje, gde je potrebno poboljšanje škola, gde su locirani osetljivi ekosistemi kojima je potrebna zaštita, gde treba podržati ekološko poljoprivredno rukovođenje?).

Ovaj atlas bavi se prostornom dimenzijom održivog razvoja i daje odgovore na najmučnija pitanja u vezi sa razvojem.

Atlas OR – Osnova za stratešku ekološku ocenu

Strateška ekološka ocena (SEO) jeste jedan kontinuirani i prilagodljiv proces koji obezbeđuje strukturisani pristup integrisanom razmatranju okoline unutar raznih procesa odlučivanja, i to može biti na opštinskom, podregionalnom ili regionalnom nivou planiranja.

SEO je formalni proces koji sistematično ocenjuje ekološke efekte razvojnih politika, planova, programa i drugih predloženih strateških planova. SEO je efektivno aktivan pristup integrisanju ekoloških stavova u višestratiške nivoe odlučivanja, što je dosledno principima ocrtanim u Agendi 21. Ovde je namera da se pomogne sprečavanje štete za životnu sredinu, koju mogu da uzrokuju politike i planovi. SEO zahteva širu i manje detaljnu ocenu, naravno, u poređenju sa projektom ocene ekološkog uticaja (OEU). Na kraju, to se odigrava u ranijoj fazi pripreme plana i odlučivanja.

Sve u svemu, SEO traži da se ostvare sledeći ciljevi i funkcije:

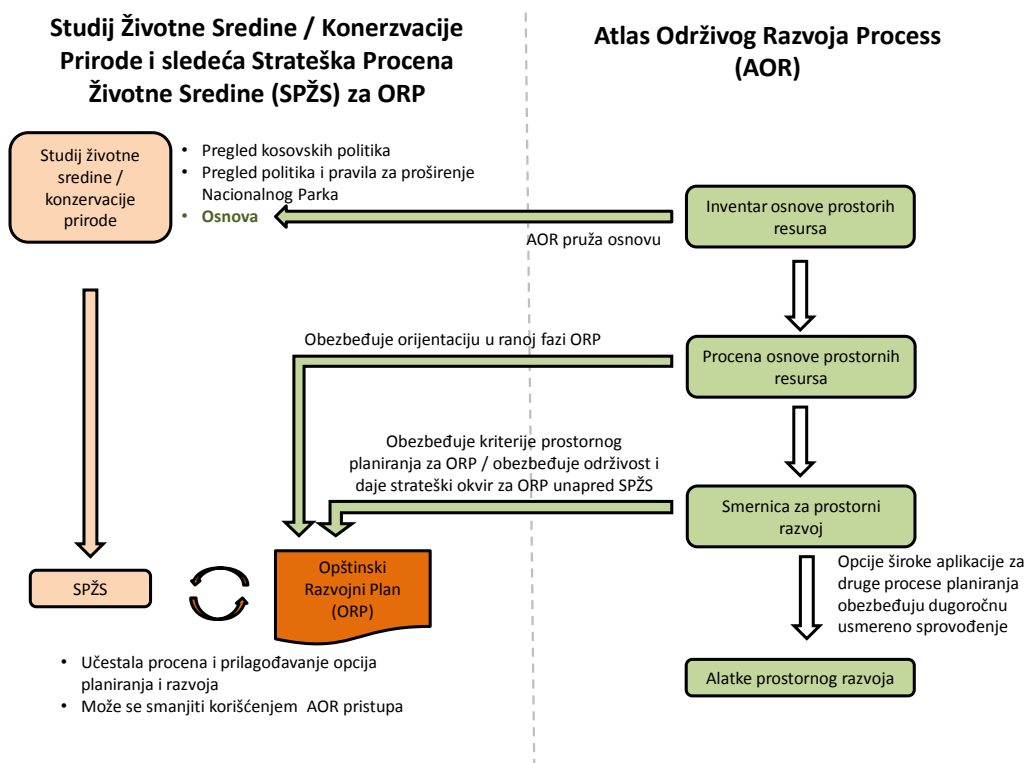
- Identifikovanje ekoloških implikacija i pitanja održivog razvoja;
- Razmatranje širokog opsega mogućih strateških alternativa, uključujući i najbolje praktične ekološke opcije i preciziranje odgovarajućih ublažavajućih mera;
- Rano upozoravanje o značajnim uticajima i kumulativnim efektima, i time snaženje priprema za bilo koji OEU zasnovan na projektima;
- Stavljanje naglasaka na ostvarenje ekoloških ciljeva i održavanje prirodnih uslova;
- Obezbeđivanje široke perspektive, niži nivo detalja, vizija i sveukupni okvir;
- Proces u više faza, pitanja koja se preklapaju i iterativni proces odlučivanja; i,
- Fokus na održivost i izvore ekološke degradacije.

Kosovski Zakon o strateškom ocenjivanju životne sredine (zakon br. 03/L-230) kaže u članu 2 da je izveštaj SEO “obavezan za planove i programe iz prostornog planiranja..., koji daju okvir za buduće razvojne projekte...” gde verovatno postoje značajni uticaji na životnu okolinu. Posledično tome, za sve ORP potrebni su SEO. Dalje se savetuje da se SEO

sprovodi u skladu sa zakonodavstvom EC.

AOR daje veliki doprinos i orijentaciju za ORP i odgovarajući SEO. Pošto je proces izrade i sklapanja ORP blisko povezan i zasnovan na izradi i nalazima AOR, opcije i strategije razvijene unutar ORP uvek razmatraju ekološke aspekte i smernice tokom čitavog procesa. Kao posledica, može se pretpostaviti da će sve opcije i strategije koje su uključene u ORP biti u skladu sa okvirom koji su postavili ekološki stavovi i pogledi na održivost.

Za rezultat će proces uspostavljanja doslednog SEO biti značajno olakšan preko AOR (videti Slika 2-1).

Slika 2-1: Odnos između ORP i odgovarajuće strateške ocene životne sredine i smernice koje daje atlas održivog razvoja

3. Koncept i metodologija

3.1. Koncept²

Dizajn koncepta zasnovan je na potrebama za informacijama koje imaju oni koji odlučuju o politici, planeri i zainteresovani donosioci odluka.

1. Njima je najpre potrebna informacija o trenutnom statusu baze resursa.
2. Na osnovu glavnih odlika takve procene statusa resursa, oni mogu formulisati i koordinisati ciljeve prostornog razvoja.
3. Da bi na kraju ostvarili ovakve razvojne ciljeve, potrebno je da identifikuju odgovarajuća sredstva i da pokažu koje su njihove najpogodnije lokacije.

Dalje, koncept sadrži četiri koraka:

Korak 1: Prikupljanje osnovnih informacija kao što su topografija, model terena, korišćenje zemljišta, geologija, klima, prirodni resursi, biodiverzitet i stanovništvo/infrastruktura.

Korak 2: Prostorna ocena baze resursa u različitim sektorima i oblastima održivog razvoja. Ovakve procene pružaju informacije kao što su:

- Kakvo je trenutno stanje resursa?
- Koji problemi i prepreke postoje i na kojim mestima ili lokacijama su oni najteži?
- Koliko su osetljivi resursi u odnosu na loše uticaje ili kada su korišćeni?
- Koje su razvojne šanse još uvek na raspolaganju i gde?

Korak 3: Smernice za prostorni razvoj u vezi sa tim koje aktivnosti mogu najefikasnije i najprikladnije voditi ka poboljšanoj održivosti. Takvi ciljevi pružaju informacije kao što su:

- Koje teme se moraju rešavati i rešiti što je pre moguće i gde?
- U kojim sektorima i gde su problemi nedostaci i preterana eksploatacija?
- Koji resursi se moraju rehabilitovati i na kojim mestima?
- Kojim resursima je potrebna zaštita i gde?
- Koje su najpogodnije lokacije za dalji razvoj?
- Kako na najbolji način rešiti konflikte u razvoju?
- Kako postaviti koordinaciju između različitih sektora i zahteva razvoja?

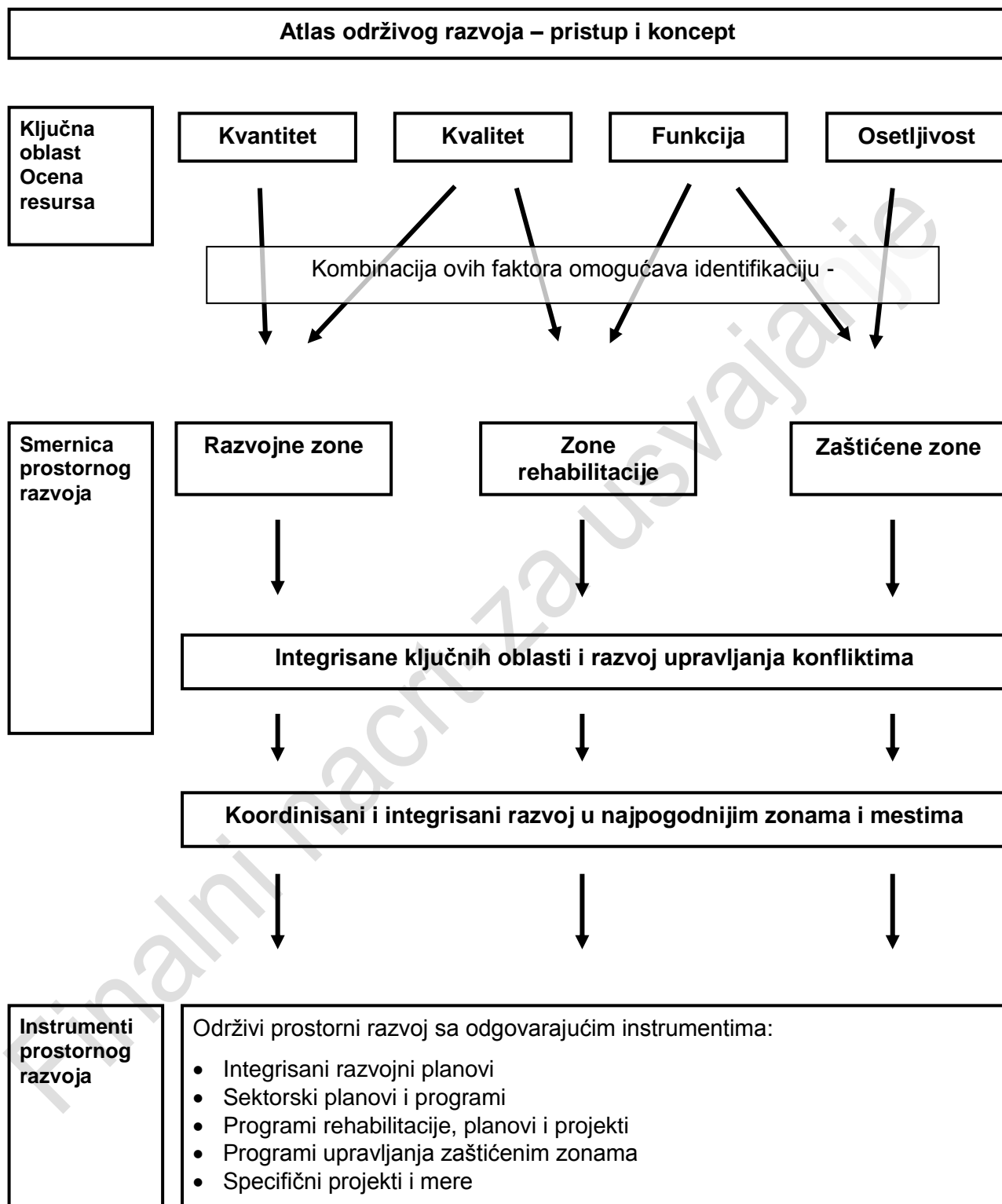
Iz navedenog proizilazi da ciljevi prostornog razvoja ne samo da pružaju smernice za pojedinačne sektore, već takođe naznačuju i kako koordinisati interakciju između njih.

Korak 4: Integrisane smernice za prostorni razvoj i instrumenti, sumira različite oblasti da bi se dale jasne i integrisane smernice za prostorno planiranje regiona o kome se radi u zemlji ili regionu, da bi se sprovele mere koje vode većoj održivosti. Ovo može obuhvatiti mesta gde će primena određenih instrumenata voditi ka najboljim rezultatima. Takvi instrumenti mogu biti programi i planovi (npr. planovi za upravljanje vodama, poljoprivredni razvojni planovi, šeme ekološke kompenzacije ili programi pošumljavanja i zakonske postavke i smernice).

Slika 1 naznačuje vezu između prostorne ocene baze resursa, ciljeva prostornog razvoja i realizacije tih ciljeva putem instrumenata prostornog razvoja.

² Na osnovu: Bemmerlein-Lux F.A. et al.

Slika 3-1: Pristup atlasa održivosti

3.2. Koraci 1 i 2 – Baza resursa i ocena

Shodno najrelevantnijim problemima i prioritetima razvoja, mi sprovodimo ocenu na četiri dimenzije AOR, tačnije na prirodne, ljudske, ekonomske i institucionalne resurse. Dalje delimo te dimenzije AOR na ključne oblasti AOR, na kojoj osnovi se sprovodi procena.

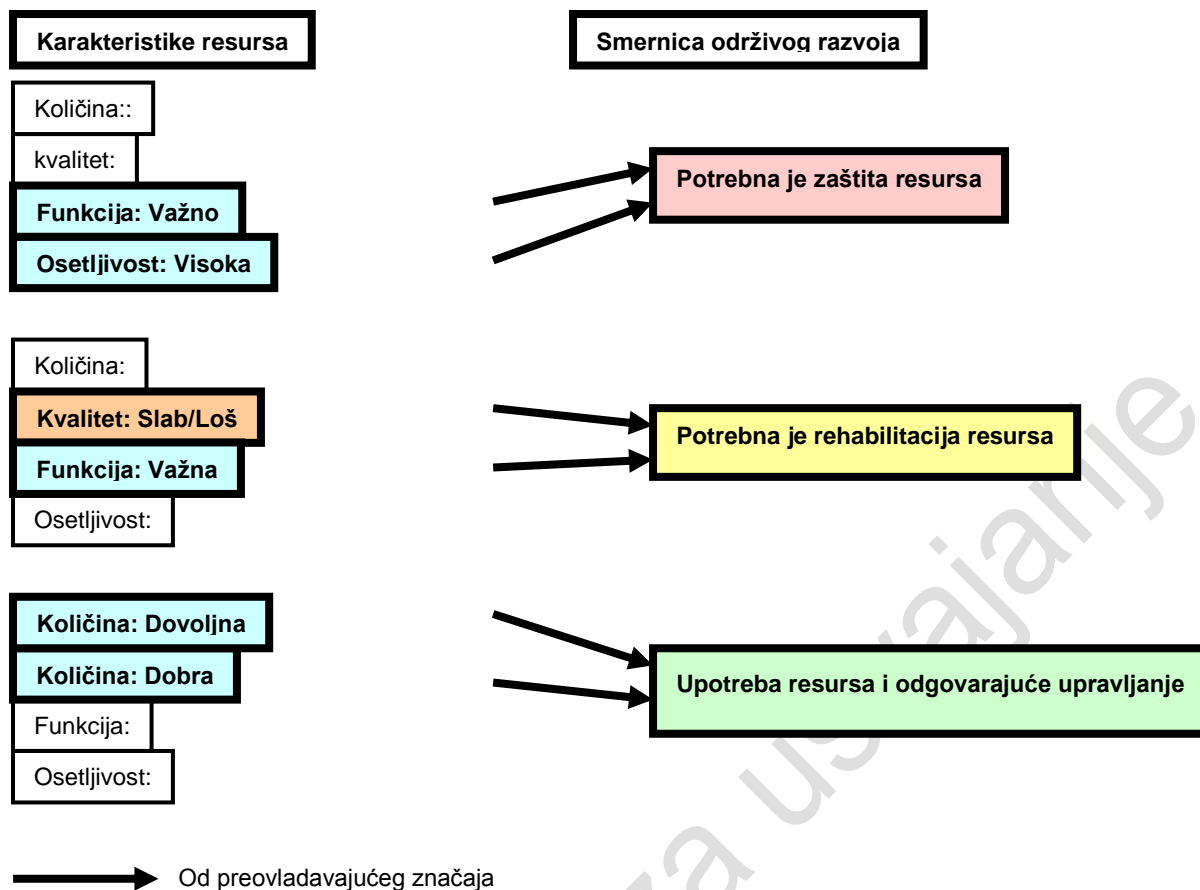
<i>AOR dimenzija</i>	Prirodni resursi	Ekonomski resursi	Ljudski resursi	Institucionalni resursi
Ključna oblast AOR	Ekosistemi Voda Tlo	Prirodna struktura Poljoprivreda (hrana i usevi, stočarstvo) Šume Turizam Energija	Infrastruktura Zdravlje Prosveta	Administracija Upravljanje životnom sredinom

Ocena razmatra četiri faktora uticaja:

- **Dostupnost** ili **kvantitet** baze resursa – koliko mnogo ili malo, koliko lako ili teško su dostupni?
- **Kvalitet** baze resursa – koliko dobro ili loše?
- **Funkcije** ili **služba** koju resurs ima za društvo, prirodu ili ekonomiju – koliko je potrebno, za šta, i gde?
- **Osetljivost** ili **ranjivost** resursa u odnosu na stres ili uticaje neodgovarajućeg korišćenja, koji mogu negativno pogoditi njegove funkcije, kvantitet, kvalitet, dostupnost: koliko osetljiv ili koliko izdržljiv?

Za svaki resurs se razmatra, ocenjuje razmera i prostorna (geografska) raspodeljenost/lokacija ova četiri faktora. Samo takva mesta ili oblasti se na kraju naznačavaju kao zone, gde je bilo koji od četiri faktora visoko značajan za razvoj. Ovakva ocena planiranja i upravljanja je osnova za formulisanje odgovarajućih ciljeva održivog razvoja.

Ukratko, ovaj prvi korak omogućava relevantne informacije za svaku ključnu oblast AOR, naglašava probleme i pokazuje prilike za razvoj i njihovu lokaciju i bitnost.

Slika 3-2: Ciljevi prostornog razvoja: od ocene resursa AOR do smernica AOR

3.3. Korak 3 – Ciljevi prostornog razvoja

Najprikladniji razvojni cilj zavisi od kombinacije ova četiri faktora u datoj situaciji i na konkretnom mestu. Generalno, postoje tri različita cilja održivog razvoja:

1. Resursi sa **važnom funkcijom, ali trenutno lošeg/slabog kvaliteta** (zagađeni, oslabljeni, nedovoljni, itd.) imaju potrebu za **rehabilitacijom**/poboljšanjem/jačanjem. Ovo može biti slučaj sa erodiranim zemljištem, zagađenim vodama, lošim putnim vezama, ili pak loše opremljenim školama. Napori razvoja idu ka ponovnom uspostavljanju resursa tako da on optimalno služi društvu, prirodi i/ili privredi.
2. Resursi koji su **visoko osetljivi i od velike važnosti** za prirodu ili društvo imaju potrebu za **zaštitom**. Ovo se mora činiti s tim da se ima na umu obezbeđenje njihove dostupnosti za sadašnju i buduće generacije;
3. Resursi koji su **obilno dostupni i koji pružaju dobar kvalitet** treba da budu **razvijeni** u pravcu održivog korišćenja. Preterana upotreba mora biti izbegavana, prag osetljivosti se ne sme preći i upotreba mora biti u cilju najbolje koristi za društvo. Održivo korišćenje takođe obuhvata i koordinaciju konflikata. Ovakvi konflikti se mogu javiti ako su različiti zahtevi u vezi sa pojedinačnim resursom u međusobnom konfliktu. U ovakvom slučaju je potrebno pronaći racionalan i pošten kompromis.

Očigledno je da smernice razvoja i ocene zahtevaju evaluaciju; one zahtevaju opisne ili normativne ocene u smislu dobrog ili lošeg, relevantnog ili manje relevantnog i slično. Za svaki resurs mora da se definiše dovoljna količina, dobar kvalitet, važna funkcija ili određena osetljivost. Ovo se postiže kroz poređenje sa standardima, kvantitativne razvojne ciljeve, standarde, itd. Za svaku od ključnih oblasti AOR izrađen je pristup za ocenjivanje u obliku **staba odlučivanja**. Ovi postupci ocenjivanja odražavaju postojeće osnovne politike OR, kao i ciljeve, nacionalne i regionalne, kao i naučnu stručnost.

3.4. Korak 4 – Integrisanje prostornih razvojnih ciljeva

Imajući u vidu rezultate koraka 3, u ovom završnom koraku se definišu preporuke. Integrisanje ciljeva prostornog razvoja u različitim poljima razvoja zahteva donošenje odluka o prioritetima. Među ovim prioritetima su i nacionalno i regionalno planiranje, razvojni ciljevi opštine i političke odluke odgovarajućih administracija i zajednica. Međutim, tehnička ograničenja igraju važnu ulogu. Dva primera bi trebalo da objasne ovo: 1) oblasti sklone eroziji su, čak i ako postoji politička volja, nepodobne za upotrebu zemljišta koja doprinosi eroziji. 2) Tlo sa sudbinama za poljoprivredu je takođe odlično za šume, ali poljoprivredni sektor mora da dobije prioritet.

Integrisane mape su važan deo strateške ekološke procene kojom se vodi opštinski razvojni plan, preko sugerisanja prostornog otpora različitih zona i kroz podršku uspostavljanja prioriteta za održivi razvoj.

3.5. Koncept zoniranja

Konačna prezentacija u ovom atlasu zasnovana je na konceptu zoniranja, pristupu koji je razvijen u svrhe upravljanja korišćenjem zemljišta. Odnosi se na dalju podelu planinskih oblasti u diskretne podoblasti određene funkcije („zone“). Tipične zone su zaštićene zone (npr. prirodni rezervati ili zaštićene vodene zone) ili razvojne zone (npr. zone za urbano proširenje ili industrijski razvoj, ili za pošumljavanje).

Svrha zoniranja je da se reguliše korišćenje zemljišta u zoni na takav način da se obezbedi funkcionisanje zone. Regulativa o korišćenju zemljišta obično sadrži:

- Odredbe da određeni način korišćenja mora da se odigrava (npr. da se sadi drveće u oblastima zoniranim kao šumsko zemljište),
- Dozvole za određene upotrebe koje se mogu desiti (može biti sagrađen put u oblastima koje su zonirane kao šumsko zemljište), kao i
- Zabrana drugačijih upotreba koje nisu dozvoljene (industrijski razvoj obično nije dozvoljen u oblastima koje su zonirane kao šumsko zemljište).

Određivanja linija granica zona mora biti zasnovano na administrativnim granicama, na prirodnim prostornim karakteristikama (npr. vododelnice), ili na kombinaciji ova dva. Na primer, potencijal za pošumljavanje može biti definisan specifičnim klimatskim režimom i određenim karakteristikama tla unutar administrativne jedinice, npr. okruga. Da bi postala delotvorna, regulativa o upotrebi zemljišta mora biti sprovedena, bez obzira na to čije je vlasništvo nad zemljištem.

Rezultati atlasa prezentovani su u nizu tematskih mapa:

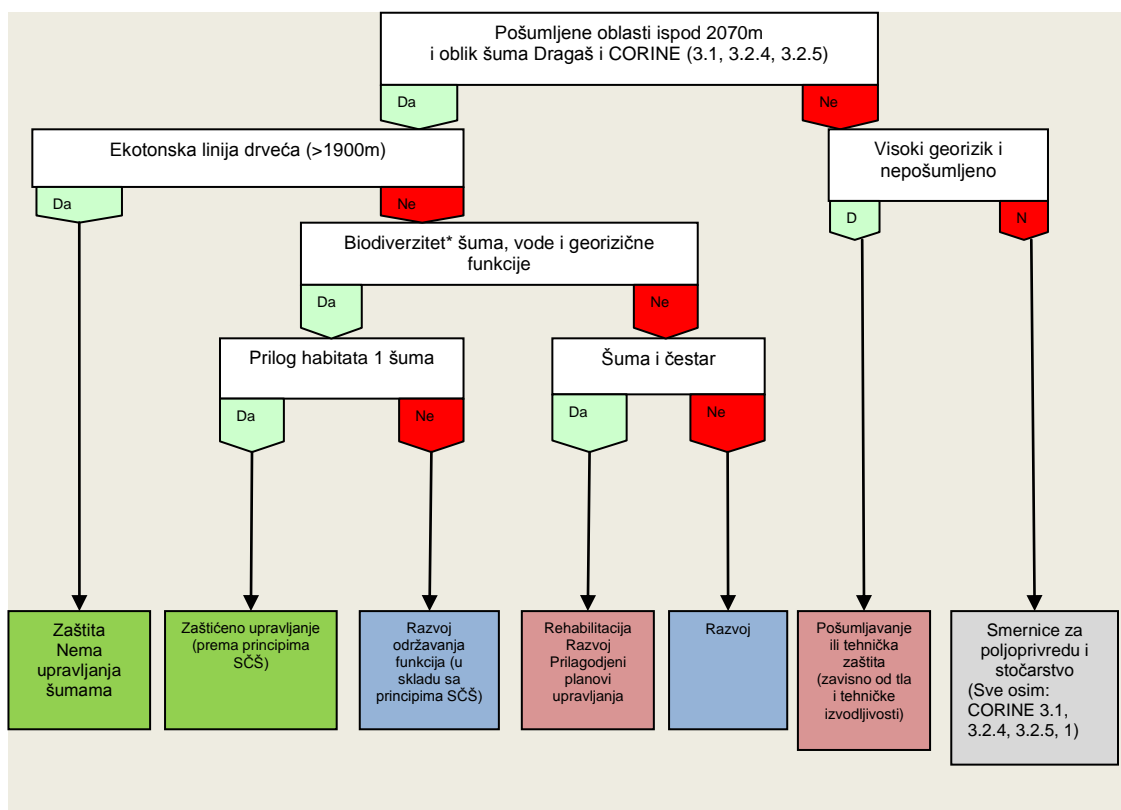
B-Mape za korak 1 (skupljanje osnovnih podataka): Sve potrebne osnovne informacije su unete u tematske mape. Ove osnovne topografske i tematske informacije se koriste za ocenu resursa u koraku 2.

A-Mape za korak 2 (ocena resursa): Zone nedostataka i potencijala za razvoj, uključujući problematične zone (zagađenje, degradacija), zone sa potencijalom u resursima ili zone sa visoko osetljivim resursima. Mi ih sumiramo kao **zone ocene resursa**. One su mapirane pojedinačno za svaku ključnu oblast AOR.

G-Mape za korak 3 (razvojni ciljevi): Zone koje pokazuju najpogodnije razvojne ciljeve. Logično strukturisani i transparentni kriterijumi odlučivanja se koriste da bi se došlo do zaključka o razvojnim ciljevima. (Slika 3-3 daje jedan primer „stabla odlučivanja“ da se izvuku različite zone). **Zone razvojnih ciljeva** sastoje se od:

- **Zone rehabilitacije:** One pokazuju oblasti koje imaju potrebu za hitnim popravkama/poboljšanjima/jačanjem. Ovo može biti slučaj zbog toga što njihov trenutni status ometa proces razvoja. U ovim zonama je rehabilitacija preovlađujući problem razvoja.
- **Zaštitne zone:** One pokazuju oblasti kojima je potrebno očuvanje ili zaštita, kako bi se obezbedila njihova funkcija za sadašnju i buduće generacije. U ovim zonama zaštita je preovlađujuće pitanje razvoja, a ostale upotrebe u ovim zonama moraju biti usklađene sa ovim ciljem. Obratite pažnju da „zaštita“ nije u pravnom smislu, već kao kategorija u planiranju.
- **Razvojne zone:** One pokazuju oblasti koje imaju potencijal za odgovarajući održivi razvoj. Nakon pažljivog balansiranja između mogućih konflikata zahteva različitih ključnih oblasti AOR, identifikuje se najbolja vrsta razvoja.

Slika 3-3: Stablo odlučivanja za ključni resurs 'Šuma'

(*) – samo u odnosu na direktivu Habitata – Annex 1 stoji bez čestarske šume

Objašnjenje - CORINE

- 1 Veštačka površina
- 3.1 Šume
- 3.2.4 Prelazno šumovito zemljište/žbunje
- 3.2.5 Prelazno šumovito zemljište/žbunje

Slika 3-4: Deo mape smernice AOR za ključni resurs "Šuma"

IG-Mape za korak 4 (Mape integriranih smernica)

Nakon uravnoteženja konflikata, ovi rezultati se integrišu u mape integriranih smernica. One obuhvataju:

- a) Sveukupni **prostorni otpor**, definisan kroz vrlo visok, visok, srednji i nizak prostorni otpor. Otpor pokazuje zbir padina, jačinu prirodnih rizika, biodiverziteta, specijalnog korišćenja zemljišta, šumskih funkcija, plodnosti tla i prirodnih zaštićenih oblasti (nacionalni park). Što je veći otpor, postoji više konflikata u vezi sa korišćenjem zemljišta i oni treba da se uzmu u obzir prilikom planiranja za infrastrukturu, naseljavanje ili druge produktivne svrhe.

i

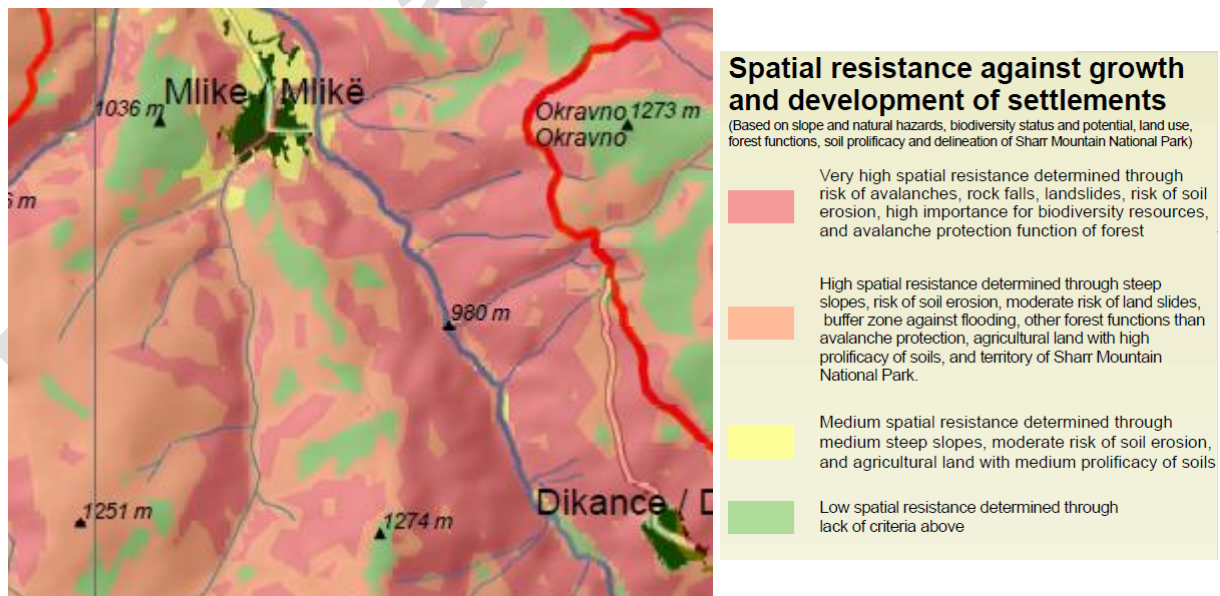
- b) **Funkcionalna struktura** u formi razvojnih centara i koridora.

Razvojni koridori u vezi sa razvojnim centrima su važan instrument da se obezbedi dobro strukturisan i koncentrisan razvoj planiranog regiona na uravnotežen način. Izbegava se nekontrolisano širenje grada i iskorišćavaju se efekti aglomeracije.

Razvojni **centri** su centri gde urbani razvoj (industrijski i komercijalni razvoj; socijalna i administrativna infrastruktura) treba da budu koncentrisani. Oni pružaju usluge okolnim ruralnim oblastima i selima, ubrajajući tu i administrativne usluge, trgovinske objekte, zdravstvo i obrazovne, socijalne i kulturne usluge. One, stoga, treba da budu lako dostupne u njihovom ruralnom okruženju. Razvojni centri imaju jasnu hijerarhiju od nacionalnih i provincijskih centara prema okružnim centrima, i na kraju, do ruralnih razvojnih centara.

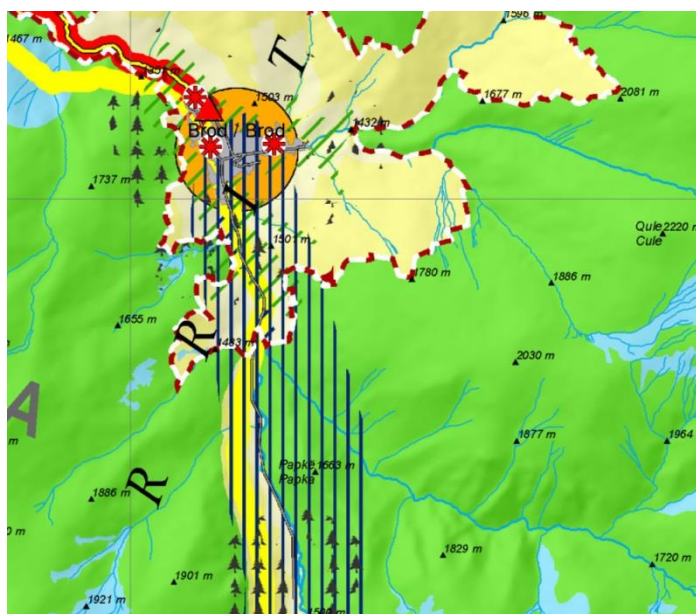
Razvojni centri su povezani razvojnim **koridorima**. Budući razvoj i investicije u infrastrukturu treba da se koncentrišu duž ovih koridora. Zeleni pojasevi i zone obezbeđuju ekološku integraciju naselja sa funkcijama za lokalnu rekreaciju, lokalne klimatske tampon-zone i ekološki relevantne koridore za održavanje i zaštitu biodiverziteta.

Slika 3-5: Deo mape prostornog otpora

Slika 3-6: Deo mape funkcionalne strukture

3.6. Rezime

Rezultati atlasa OR jesu niz tematskih mapa zona, uključujući tu:

- **Osnovne mape:** Za orijentaciju i reference atlas dodatno sadrži važne osnovne mape koje daju informacije o zemljištu, geologiji, klimi, itd.
- **Mape ocena** pokazuju zone problema (zagađenje, degradacija), potencijal zona u resursima, ili zone sa visoko osetljivim resursima. Njih sumiramo kao zone ocene resursa.
- **Mape smernica** pokazuju zone koje pokazuju najprikladnije razvojne ciljeve, kao što su zaštita, rehabilitacija i razvoj. Mi ih sumiramo kao zone smernica.
- **Mape integriranih smernica:** Vrlo je verovatno da bi preklapanje različitih mapa smernica otkrilo oblasti gde različite zone daju konfliktne smernice. **Mapa prostornog otpora** daje informacije za ORP u kojim zonama treba očekivati konflikte između različitih načina korišćenja zemljišta. **Mapa prostorne strukture** sugeriše dobro strukturisan opštinski razvoj, uzimajući u obzir potencijale i ograničenja opštine.

4. Opština Dragaš

Dragaš je najjužnija opština na Kosovu koja deli granice sa susednim zemljama, Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija (BJRM) na istoku i jugu, a Albanija na zapadu. Koordinate opštine su 41 50' 58" - 42 09' 03" severne geografske širine i 20 35' 39" - 20 48' 26" istočne geografske dužine. Prema severu, Dragaš se graniči sa opštinom Prizren, koja je centar regiona južno Kosovo. Grad Dragaš je udaljen 37 km od Prizrena.

Opština pokriva oblast od 433,7km²³, približno 4% od ukupne teritorije Kosova, i to je osma najveća opština od 30 opština na Kosovu. Opština Dragaš sastoji se od 35 naselja sa malim gradom Dragašom kao opštinskim centrom. Opštinu ovičava visoka Šar-Planina sa njene južne i istočne strane, a ona se dalje širi u BJR Makedoniju i Albaniju. Ovaj planinski lanac ide od severoistoka ka jugozapadu nekih 70 km u dužinu i 30 km u širinu, sa ukupnom površinom od oko 1600 km². 900 km² (56.25%) ove oblasti leži u BJRM sa 690 km² (43.12%) na Kosovu i 10 km² (0.63%) u Albaniji. Posebna karakteristika Dragaša jesu široke oblasti pašnjaka, koje su ovu oblast učinile podobnom za uzgoj stoke, poljoprivredu i poljoprivredne proizvode.

Oblast Šar-Planine na Kosovu podeljena je u tri regiona koja se sastoje od oblasti za zimske sportove i turizam Ljuboten/Brezovica, centralne prizrenske zone, i Dragaša koji se sastoji od Gore i Opolja. 18.5% ovog planinskog lanca je iznad 2000m nadmorske visine. Najviši vrh na celoj planini Šari je vrh Korab (2764m), dok je najveći vrh Titov Vrv na 2747m. U Dragašu su najvažniji vrhovi: Koritnik na severozapadu na granici sa Albanijom (2262m), **Kodra e Karanikolles** na severoistoku (2409m), Maje na istoku (2493m), Kacina Glava severno od Broda (2207m), Golema Vraca na jugoistoku (2536m, najviši vrh) i Popova Šapka na jugozapadu (2075m).

Topografski, Dragaš može biti podeljen na svoje veće rečne slivove: sa rekom Restelica, reka Plava (u regionu Opolja, uključujući istočne delove Šar-Planine) i Lepenac (u južnom delu opštine). Četvrti sistem leži oko Brezne, gde vode teku kroz podzemnu krašku strukturu do oblasti Prizrena. Dva od ovih glavnih vodenih tokova pripadaju većem slivu Belog Drima, koji teče kroz Albaniju do Jadranskog mora: reka Plava sa svojim pritokama na severu i reka Restelica, koja se uliva u reku Plavu. Treći glavni vodeni tok – bazen reke Lepenac – leži na jugu i teče uglavnom kroz BJR Makedonije ka Egejskom moru.

Međutim, teritorija se češće identifikuje kao ona koja se sastoji od dve oblasti, Opolje na severu i Gora na jugu. Brdska i planinska geografija uticala je na razvoj malih koncentrisanih ruralnih seoskih naselja duž tri glavne doline, ali je takođe i razlog za izolovanost opštine i trenutne infrastrukturne i druge probleme. Prema profilu padina, 55% teritorije je klasifikovano kao strmo ili veoma strmo, i to na isti način ograničava ili sprečava pristup mašina. Ovo ograničava šanse i prilike za poljoprivredu, kao i za proširenje puteva i naselja.

Nadmorska visina opštine varira između 750 i 2550 m nadmorske visine, sa prosekom od 1620 m. Najveći deo - 40.3% teritorije – je klasifikovan kao 'visoke planine', sa visinom između 1450 m i 2050 m. Planinski lanac na severu opštine postiže visine između 1100 m i 2200 m. 30.4% oblasti leži u regionu montane (1050 – 1350 m nadmorske visine), gde je 20.3% od ukupne oblasti je značajno više i sa većom nadmorskom visinom od 2050 do 2550 m, visina na kojoj drveće ne raste. Samo 6% teritorije je submontane (2600 ha na visini 750 – 1050 m nadmorske visine), locirano na severu oko doline reke Plave i u nižim delovima dolina reka Brod i Restelica. Ovo pokazuje da je opština generalno sa visokom nadmorskom visinom i planinskog tipa, naročito kad se upoređuje sa prosečnom nadmorskom visinom Kosova od 800 m. Susedna opština Prizren ima prosečnu nadmorsku visinu 400 – 500 m.

---

³ Teritorija Dragaša posle korekcije granica 2012. godine

5. Mape atlasa održivog razvoja 1 : 30 000

Tabela 5-1: Spisak mapa AOR

B	Osnovne mape
	Pregled opštine Dragaš
B1	<ul style="list-style-type: none"> • B1.1 Pregled opštine • B1.2 Topografska mapa opštine
B2	Stanovništvo i naselja
B3	Geologija i mineralni resursi
B4	Tlo
B5	Klima
B6	Vodni resursi
	Stvarna upotreba zemljišta
B7	<ul style="list-style-type: none"> • B7.1 Stvarna upotreba zemljišta • B7.2 Specijalna upotreba zemljišta
B8	Resursi biosfere – vegetacija
B9	Resursi biosfere – fauna
A	Mape ocena
A1	Ocena biodiverziteta <ul style="list-style-type: none"> • A1.1 Ocena biodiverziteta – vegetacija i flora • A1.2 Ocena biodiverziteta – fauna
A2	Nacionalni park Šar-Planina <ul style="list-style-type: none"> • A2.1 Nacionalni park Šar-Planina – vlasnička struktura • A2.2 Nacionalni parka Šar-Planina – topografska mapa
A3	Procena vodnih resursa – regeneracija, pretnje i kvalitet
A4	Procena prirodnih rizika <ul style="list-style-type: none"> • A4.1 Procena prirodnih rizika – rizik od erozije • A4.2 Procena prirodnih rizika – rizik od lavine • A4.3 Procena prirodnih rizika – rizik od klizišta i oblasti podložne poplavama
A5	Procena poljoprivrede i šuma <ul style="list-style-type: none"> • A5.1 Procena poljoprivrede i šuma – stanje šuma • A5.2 Procena poljoprivrede i šuma – funkcije šuma • A5.3 Procena poljoprivrede i šuma – produktivni kapacitet tla • A5.4 Procena poljoprivrede i šuma – živa stoka i podobnost za useve
A6	Procena čvrstog otpada
A7	Procena kulturnog nasleđa i turističkog potencijala
A8	Procena zdravlja, medicinskih usluga i civilne zaštite
A9	Procena obrazovanja
A10	Procena privrede, infrastrukture i energije <ul style="list-style-type: none"> • A10.1 Procena privrede, infrastrukture i energije – putevi i transport

- A10.2 Procena privrede, infrastrukture i energije – energija
- A10.3 Procena privrede, infrastrukture i energije – biznisi

G Mape smernice

Mape smernice koje se odnose na prirodne resurse – preduslovi za ORP

- G1-1 Očuvanje prirode**
- G1-2 Zoniranje nacionalnog parka Šar**
- G2-1 Šuma**
- G2-2 Poljoprivreda**
- G3 Voda i sanitacija**

Mape smernice kao deo ORP – integralni deo ORP

- G4 Naselja**
- G5 Putevi i saobraćaj**
- G6 Obrazovanje**
- G7 Zdravlje**
- G8 Turizam**

IG Mape integrisanih smernica

- IG1 Prostorni otpor**
- IG2 Funkcionalna struktura**

6. Pojmovnik

Biodiverzitet	Raznovrsnost živih organizama koja obuhvata različitost unutar vrsta i između različitih vrsta, genetsku raznovrsnost i raznovrsnost ekosistema.
CORINE Land Cover Project (CLC)	CORINE znači “Coordination of Information on the Environment” – CLC (Koordinacija u informacijama o životnoj sredini). To je sve evropski projekat koji omogućuje uporedive podatke u vezi sa zemljištem u Evropi.
Razvojne zone	Zone koordinisanog razvoja: utvrđivanje najboljeg razvoja i korišćenja nakon pažljivog uravnoteženja između zahteva i mogućih konflikata između raznih sektora i ključnih oblasti.
NATURA 2000	Mreža važnih ekoloških oblasti Evropske Unije koja je osnovana Direktivom o staništima (1979) i Direktivom o pticama (1799).
Habitat Direktiva (i njen Aneks)	Jeste skraćeni izraz za direktivu EU o flori i fauni – Habitat (direktiva Saveta 1996/105/EC) (takođe nazivana direktivom FFH).
Ekološki koridor	Ekološka komponenta ili veza nekih komponenata koje omogućavaju slobodno kretanje organizama sa jedne lokacije na drugu i predstavljaju deo ekološke mreže.
Zaštitne zone	Zone gde ključne oblasti (resursi) OR imaju potrebe za očuvanjem ili zaštitom, kako bi se obezbedila njihova dostupnost i funkcionisanje za sadašnju i buduće generacije. U ovim zonama zaštita je preovladavajuće pitanje razvoja i ostale vrste korišćenja u ovakvim zonama moraju biti usklađene sa ovim ciljem.
Rehabilitacione zone	Zone gde su ključne oblasti (resursi) OR u potrebi za hitnim popravkama/poboljšanjima/pojačanjima. Ovo može biti slučaj zbog toga što njihovo trenutno stanje ometa proces razvoja. U tim zonama rehabilitacija je preovladavajući problem razvoja.
SZO	Specijalna zaštićena oblast (proglašena oblašću u skladu sa direktivom EU za divlje ptice, najpogodnije teritorije po broju i veličini za konzervaciju vrsta navedenih u Aneksu I i za migratorne vrste koje se redovno pojavljuju).
SOK	Specijalna oblast konzervacije (mesto značajno za zajednicu koje je proglašeno zakonskim administrativnim merama, i/ili ugovornim aktom, gde se sprovode mere neophodne konzervacije radi održavanja ili restauracije u povoljno stanje prirodnog staništa i/ili populacije vrste za koju je ova oblast određena).

7. Literatura

Poljoprivredni master plan za Kosovo 2007 – 2013, www.ampkosovo.com/ - 4k

Albanska asocijacija za energiju i životnu sredinu za održivi razvoj (AAEESD) (2006): Predstudija o izvodljivosti radi utvrđivanja o vodnim resursima i njihovom korišćenju putem malih hidrocentrala na Kosovu – Danida

Antonijević, D., M. Radivojević (Urednici) (1995): Šar Planine Župe, Gore, Opolja i Sredske. Tom II - Antropografske-etnološke, demografske, sociološke i kulturne karakteristike. Srpska akademija nauka i umetnosti i geografski institut "Jovan Cvijić", Beograd

Arneni, N.SH.T (2011): Završni izveštaj o šumama i nepošumljenim oblastima u opštini Dragaš. UNDP izveštaj, 14 stranica i Aneksi – uklj. Dr. J. Milbradt izveštaj o šumama i nepošumljenim oblastima u opštini Dragaš. UNDP izveštaj o projektu

Arneni, N.SH.T (2012): Završni izveštaj o šumama i nepošumljenim oblastima u nacionalnom parku Šar-Planina . UNDP izveštaj, 25 stranica.

Bank P., F. Bemmerlein-Lux, E. Hajredini (2011): Metodologija za određivanje granica NP. UNDP Radni dokument; 5 str.

Bemmerlein-Lux F. A., Ch. Dreiser, G. Werner (2008): Gde je mesto održivosti - Atlas to Guide its Sustainable Development for a Chinese District. Journal of Spatio-Economic Development Record (SDR) ton.15 Br.3, str 13-19

Opština Dragaš (2010): Lokalni akcioni plan za biodiverzitet opštine Dragaš 2011-2015, 16 str.

Drini, B. (2009): Osnovna desk studija Dragaša - Završni nacrt izveštaja (UNDP)

ECNC, REC (2010): Lokalni akcioni plan o biodiverzitetu opštine Dragaš – Opština Dragaš, Kosovo

Elektroprojekt Consulting Engineers, Zagreb, (2009): Revizija HPP Žur – studija o izvodljivosti, uključujući i pripremi preliminarne ocene uticaja na životnu sredinu i preliminarne socijalne ocene

Elezi Xhevdet (2011): Klasifikacija osobina tla u poljoprivrednim oblastima Dragaša – mapa podobnosti za poljoprivredu. UNDP izveštaj 14 str. i Aneksi

Esat Hoxha, M. Behxhet (2004a): Biodiverzitet i zaštićene zone. Wus Austria

Esat Hoxha; M. Behxhet (2004b): Ekologija biljaka: Univerzitet u Prištini, Kosovo

EU (1985): CORINE land cover – Koordinacija informacija o životnoj sredini (Službeni list L 176, 6.7.1985). <http://www.eea.europa.eu/publications/COR0>

EU (2003): Directive 92/43/EEC Treaty of Accession - ANNEX I: Natural Habitat Types of Community Interest whose Conservation Requires the Designation of Special Areas of Conservation

EU (2007): The Habitats Directive - Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora - Consolidated version 2007 (http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/index_en.htm)

EU (2009): Directive of 30 November 2009 on the conservation of wild birds (2009/147/EC)

EU (2010): Habitats Directive Article 17 report - LIFE improving the conservation status of species and habitats

EULUP (2011): Presentation by R. Palmer and N. Nordin: Soil erosion sensitivity and risk models. Project "Further Support to Land Use" (EULUP) (see also <http://www.eulup-ks.org/>, the model: http://www.eulup-ks.org/index.php?option=com_content&view=article&id=51%3Apresentations&catid=42%3Aspatial-planning-and-environment&Itemid=70&lang=en) – access August 2012.

European Commission (DG ENV B2) (2008a): MANAGEMENT of Natura 2000 habitats - * Species-

- rich Nardus grasslands 6230. Technical Report 2008 14/24 - Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora
- European Commission (DG ENV B2) (2008b): MANAGEMENT of Natura 2000 habitats - Alpine and subalpine calcareous grasslands 6170. Technical Report 2008 11/24 - Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora
- European Union Sustainable Forest Management (2008): Potencijalne zone za prirodu 2000 na Kosovu. Izveštaj. PM Projekat Br: 300089 - Priština
- FAO (1984): Vrsta korišćenja zemljišta
- FAO (1990): Smernice za opisivanje tla,
- FAO (2004): Učesće u razvoju načina korišćenja zemljišta na opštinskom nivou u Bosni i Hercegovini, Tip Iskristavanja zemljišta (LUT)
- FBRrZH, (2006): Fizibiliti studim për themelimin e Parkut Kombëtar nga ana Maqedonase në Malin Sharë
- FINCHES (NVO) (2011): Spisak vrsta ptica i lokacija ptica u opštini Dragaš. Izveštaj UNDP 6 str. i Aneksi
- FSC (2010): Standardi čuvanja šuma za Republiku Kosovo. Verzija 3.0 – Nacrt pred odobrenje: Priština, Septembar 2010
- Hajriz M. (2009): Opolje. Priština, 188 strana
- Heath M. F., M. J. Endrus (2000): Important bird areas in Europe, Volume 2: Sothern Europe Birdlife Conservation Series No 8
- Ibrahimi H. (2011a): Osnovna leptirska fauna u opštini Dragaš. UNDP izveštaj 8 strana i Aneksi
- Ibrahimi H. (2011b): Brza ocena kvaliteta voda u potocima i rekama opštine Dragaš. UNDP izveštaj, 39 str. i Aneksi
- Ibrahimi H. (2012): Brza ocena kvaliteta voda u potocima i rekama u opštini Dragaš – sušna sezona. UNDP izveštaj, 15 str. i Aneksi
- Nezavisna komisija za rude i minerale (2006a): Geološka mapa Kosova. Upravni odbor Priština, Kosovo
- Institut za zaštitu prirode Kosova (2003): Biodiverzitet Šarkse opštine Dragaš.
- Institut za zaštitu prirode Kosova, MŽSPP (2005): Vrednosti kosovskog prirodnog nasleđa.
- Institut za prostorno planiranje, MŽSPP (2006): Analiza prostornog planiranja Dragaša.
- Institut za prostorno planiranje, MŽSPP (2008): Stanje životne sredine – izveštaj, 2006-2007 Kosovo
- Institut za prostorno planiranje, MŽSPP (2009): Nacrt prostornog planiranja, Nacionalni park „Šar Planina”. Priština
- Institut za zaštitu prirode Kosova, MŽSPP (2006): Biodiverzitet opštine Dragaš, Kosovo
- KEK (2012): Podaci iz regionalnog okruga KEK-a u Prizrenu 2012, podaci verifikovani i popunjeni dodatnim informacijama u kancelariji KEK u Dragašu
- Kosovska agencija za zaštitu životne sredine KEPA (2006): Biodiversiteti i territorit të Komunës së Sharrit (Biodiversity of Dragash); February
- Kosovska agencija za zaštitu životne sredine KEPA (2008): Stanje životne sredine – izveštaj, 2006-2007
- Kosovska agencija za zaštitu životne sredine KEPA (2008): Stanje prirode – izveštaj, 2006-2007
- Kosovska agencija za zaštitu životne sredine Agency KEPA (2010): Stanje prirode – izveštaj, 2007-2009

- Kosovski hidrometeorološki institut (2012): Analiza otpadnih voda u opštini Dragaš. UNDP izveštaj, albaniski jezik, 20 str. (Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës)
- Kosovska agencija za zaštitu prirode (February 2007): Biodiverzitet Dragaša (Biodiversiteti i Komunës së Dragashit/Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Natyrës)
- Skupština Kosova (2004): Zakon o zaštiti prirode
- Lazarević, R. (1994): Župe Šar Planine, Gora, Opolje i Sredska, Ton I - Osobine prirodne životne sredine, Srpska akademija nauka i umetnosti, Geografski institut "Jovan Cvijić", Beograd. Mapa V. Antanacković, V. Tatić, Z. Krivošej strana 241-241
- MPŠRR-KAŠ (2009): Plan za upravljanje šumama, upravna jedinica Koritnik, prikupio Natural Resource Solution (Knjiga 1, 101 str; knjiga 2, 185 str), (Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i ruralni razvoj i kosovska agencija za šumarstvo: službeni dokument o upravljanju šumama)
- MPŠRR-KAŠ (2010a): Plan za upravljanje šumama, upravna jedinica Bredhiku, prikupio Natural Resource Solution (Knjiga 1, 94 str; Knjiga 2, 194 str), (Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i ruralni razvoj i kosovska agencija za šumarstvo: službeni dokument o upravljanju šumama)
- MPŠRR-KKAŠ (2010b): Plan za upravljanje šumama, upravna jedinica Opolje, prikupio Natural Resource Solution (Knjiga 1, 125 str; Knjiga 2, 249 str), (Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i ruralni razvoj i kosovska agencija za šumarstvo: službeni dokument o upravljanju šumama)
- MŽSPP/UNMIK (2006): Prostorni plan Dragaša
- Milbradt, J. (2011): New highlights of our Expert for Biodiversity and Zoning of the proposed National Park Dragash. "Armeni.P – consulting", UNDP izveštaj, 4 str i Aneksi
- Millaku F. (2010): Popis lekovitih i aromatičnih biljaka i divljih kupina na Kosovu. SAD Kosovo
- Millaku F., F. Rexhepi, Q. Pajazitaj, E. Krasniqi, Xh. Malaj (2011): II. Važan doprinos sa (203 biljne vrste) u popisu biljaka nacionalnog parka „Šar Planina“; Preliminarni izveštaj za vrste na crvenoj listi na Kosovu
- Ministarstvo za životnu sredinu i prostorno planiranje (2006): Kosovski ekonomski akcioni plan 2006-2010, Priština
- Muhedin Nushi & Fatmir Selimi (FEBRUAR 2009): Ocena konkurentnosti lanca mlečnih proizvoda na Kosovu. AgriPolicy Enlargement Network for Agripolicy Analysis- Coordinator: Siemen van Berkum (LEI)
- Opština Dragaš, Art Gold UNDP (2010): Dragaš, opštinske smernice za međunarodnu saradnju 2011-2013
- Mustafa B. (1998): Osnovne karakteristike flore i vegetacije na Kosovu i opasnost od njihovog nestanka. Albanski žurnal prirodnih i tehničkih nauka, Akademija nauka i umetnosti Albanije, Tirana
- Mustafa B. (2011): Ekološki profili biljnih vrsta / mape grupacije i distribucije specifičnih biljnih zajednica i tipova Habitata u opštini Dragaš, UNDP izveštaj projekta, 23 str i Aneksi
- Mustafa B. (2012): Status konzervacije biodiverziteta u Republici Kosovo, sa fokusom na centre biodiverziteta. J. Environ. Biology 33 307-310
- Mustafa B., Esat. H. (2004): Biodiversiteti dhe Zonat e Mbrojtura. WUS-Austria-Universiteti i Prishtines
- Mustafa B., H. Ibrahim (2009): Ocena uslova i stanja biodiverziteta u opštini Dragaš i preporuke za zakonsku zaštitu – UNDP izveštaj, Decembar 48 str

- Mustafa B., K. Georgev, A. Hajdari, E. Hajredini (2009): Održivo upravljanje šumama Evropske Unije - EuropeAid/122672/D/SER/KOS Ugovor: CRIS 2008/162-109 – Preliminarno utvrđivanje lokaliteta Natura 2000 na Kosovu - (glavne tačke biodiverziteta). 103 str
- Nëntor (2006): Analiza hapësinore, Komuna e Dragashit (Spatial Planning Analysis of Dragash)
- Pedološka mapa Kosova (1974)
- Pierre Galland, Tomasz Pezold, Ljudmila Dimtrova (2010): The assessment of Biodiversity conditions in Dragash Municipality and recommendations for legal protection; IUCN Belgrade (Vlerësimi i situatës së biodiversitetit në Komunën e Dragashit dhe rekomandime për mbrojtje ligjore)
- Pireci M. (2010 i 2012): Izveštaj o energetskoj proceni opštine Dragaš, Mart
- Pravilnik o mjerilima za utvrđivanje osobito vrijednog obradivog (P1) I vrijednog obradivog (P2) poljoprivrednog zemljišta (2010): Ministarstvo poljoprivrede, Ribarstva I Ruralnog Razvoja, Republika Hrvatska
- Republika Kosovo – Odeljenje za zaštitu životne sredine (2010): Strategija i akcioni plan za biodiverzitet 2011 – 2020. Ministarstvo za životnu sredinu i prostorno planiranje Republike Kosovo, 70 str uklj. Aneксе
- Republika Kosovo (2003): Zakon br. 2003/3 o šumama na Kosovu. Službeni list Republike Kosovo, Priština
- Republika Kosovo (2006): Zakon o poljoprivrednom zemljištu br. 02/L-26
- Republika Kosovo (2008): Zakon br. 03/L-040 o lokalnoj samoupravi
- Republika Kosovo (2010): Zakon o izmenama i dopunama zakona br. 2003/3 o šumama na Kosovu (Mart 2010): Godina V / br. 67/29 Službeni list Republike Kosovo, Priština
- Republika Kosovo (2010): Zakon o zaštiti prirode br.03/L–233
- Republika Kosovo (2011): Zakon o preduniverzitetskom obazovanju br. 04/L–032
- Republika Kosovo (2012): Nacrt zakona o nacionalnom parku „Šara“. Skupština Republike Kosovo, 18 str
- Rexhepi F. (1994): Vegetacija Kosova. Fakultet prirodnih nauka Priština, Kosovo
- Rexhepi F. (2003): Lekovite biljke. USAID
- Rugova, Ibrahim H., et al (2008): “Rëndësia e hulumtimit të kërkimit të biodiversitetit biologjik në ekosistemet e ujërave të Kosovës”, Tryezëshkencore – Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës. ,Buletini i Akademisë,
- Rugova, Ibrahim H., et al (2008): “Rëndësia e hulumtimit të kërkimit të biodiversitetit biologjik në ekosistemet e ujërave të Kosovës”, Tryezëshkencore – Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës. ,Buletini i Akademisë
- Strauss A. i Pezold, T. (prikupili) (2009): *Na kulama strazharama: Vodič kroz zeleni pojas jugoistočne Evrope*. Beograd, Srbija: IUCN Programme Office for South-Eastern Europe. viii + 78 str
- Tush Markaj (2010): Procena vodnog sektora u opštini Dragaš – izveštaj (Raport: Vlerësimi i sektorit të ujërave në Komunën e Dragashit/Tush Markaj, Mars, 2010)
- UNDP (2010): Smernice opštine Dragaš za decentralizovanu saradnju 2011-2012
- UNDP (2011): Projekat Dragaš: Upitnik za sela – interno prikupljanje podataka
- UNDP (2012a): Projekat Dragaš: Imovina kulture i nasleđa u opštini Dragaš. Izveštaj Crystal Whitaker, Avgust 2012 – 72 str
- UNDP (2012b): Projekat Dragaš: Izveštaj o kvalitetu pijaće vode u 35 sela i opštini Dragaš – Analiza podataka obavio Nacionalni institut za javno zdravlje Kosova
- UNDP (2012c): Imovina kulture i nasleđa u opštini Dragaš. Izveštaj Crystal Whitaker, Avgust 2012 –

72 str

UNDP (2012d): Nacrt izveštaja: LED ocena izveštaj misije, Agostinucci, A., Januar 2012

UNDP (2012e): Rezultati ispitivanja MSP, Mart 2012

UNEP Vienna ISCC (2006): Jačanje prekograničnog upravljanja biodiverzitetom u jugoistočnoj Evropi

UNEP Vienna ISCC (2006): Jačanje prekograničnog upravljanja biodiverzitetom u jugoistočnoj Evropi

UNEP Vienna ISCC (2009): Studija o izvodljivosti za uspostavljanje prekogranične zaštićene oblasti Šar Planina – Korab – Dešat, 62 str

USAID Kosovo (2003): Kosovo Biodiversity Assessment. ARD-BIOFOR IQC Consortium Kosovo - Final Report submitted to the United States Agency for International Development, 29 pp and annex

Visar Morina (2010): Konflikti u vlasništvu nad zemljištem koji se ili odigravaju, ili će se odigravati u budućnosti u Dragašu;

Vlaire Hajaj (2011): Izveštaj o ljudskom razvoju

Wassel, T. (2011): Planine Dragaša, Kosovo: Vodič o planinarenju i prirodnom turizmu. UNDP – 100 str (Verzije na engleskom, albanskom i srpskom)

Finalni nacrt-za usvajanje